

KOMIL INSON MAFKURASI VA MANAVIY KAMOLOT

Samatov Xurshid

Ilmiy rahbar

Abdixoirova Shahlo

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent

Axborot Texnologiyalari Universiteti Samarqand

filiali Kompyuter injineriingi yo'nalishi

KI24-01 guruh 1- bosqich talabasi

Elektron pochta: abdixoirovashahlo@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqola insonni komillik sari yetaklovchi omillar haqida inson mafkurasi va manaviy kamolot yo'li sari boshlovchi bo'lishi mumkinligi haqida batafsil ma'lumot beradi. Bu maqolada komil inson mafkurasi va ma'naviy komolot masalalari haqida so'z yuritiladi. Maqolada komil inson tushunchasi, uning ma'naviy kamoloti, axloqiy fazilatlari va jamiyat taraqqiyotidagi o'rni chuqur o'rganilgan. Falsafa, din, psixologiya va pedagogika nuqtai nazaridan komillikning mohiyati tahlil qilinib, buyuk allomalar va zamonaviy olimlarning fikrlari bilan mustahkamlangan. Maqolada insonning ma'naviy jihatdan yetuklashuvi uchun zarur bo'lgan omillar, shaxsiy tarbiya usullari va komillik sari olib boradigan yo'llar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Inson, mafkura, ma'naviyat, kamolot, yetuklilik, taraqqiyot, jamiyat.

Abstract: This article provides a detailed overview of the factors that lead a person toward perfection, emphasizing how human ideology and the path of spiritual development can guide one in this direction. It explores the concept of the perfect human being, focusing on their spiritual maturity, moral values, and role in societal progress. The

essence of human perfection is analyzed from the perspectives of philosophy, religion, psychology, and pedagogy, reinforced by the insights of great scholars and contemporary thinkers. The article highlights the essential elements for spiritual growth, personal development methods, and the ways that lead toward human perfection.

Аннотация: Данная статья подробно рассматривает факторы, ведущие человека к совершенству, подчеркивая значение человеческой идеологии и духовного развития на этом пути. В статье рассматриваются понятия совершенного человека, его духовное становление, моральные качества и роль в развитии общества. Сущность совершенства анализируется с точки зрения философии, религии, психологии и педагогики, и подкрепляется мыслями великих мыслителей прошлого и современных учёных. Также в статье освещаются важнейшие аспекты духовного роста, методы личного воспитания и пути, ведущие к совершенству личности.

Komil inson tushunchasi odatda o'zini to'liq rivojlantirgan, ma'naviy, axloqiy va aqliy jihatdan yuksak bo'lgan insonni ifodalaydi. Komil inson – bu nafaqat aql-zakovat, balki yuqori ma'naviyat, poklik va ijtimoiy adolatni qo'llab-quvvatlovchi shaxsdir. Tarix davomida inson komillik sari intilgan, chunki bu nafaqat shaxsiy farovonlik, balki butun insoniyat taraqqiyotining kalitidir. Insoniyat tarixida komil inson tasavvuri har doim muhim o'rin tutgan. Bu tushuncha turli davrlarda, turli madaniyatlarda va turli falsafiy oqimlarda o'ziga xos shakllarda ifodalanib kelgan. Komil inson mafkurasi nafaqat shaxsiy rivojlanish, balki jamiyatning ma'naviy va axloqiy o'sishi uchun ham zarur bo'lgan bir tushunchadir.

Alisher Navoiy – Navoiy, o'zining "Xamsa" asarida, komil insonni ideal shaxs sifatida tasvirlaydi. U insonning yuksak axloqiy fazilatlariga ega bo'lishini, aql va ilmlarini rivojlantirishini ta'kidlaydi. Komil insonning eng muhim jihati, uning adolatli va samimiy bo'lishidir.

Navoiy shunday deb yozadi:

¹"Komil inson – bu o'zini anglab, dunyoni anglaydigan, yuksak maqsadlarga erishish yo'lida harakat qiladigan kishi. "Komil inson mafkurasi insonning mukammal rivojlanishini, axloqiy va ma'naviy jihatdan ulkan natijalarga erishishini ifodalaydi. Bu mafkura odamni nafaqat bilimli va ma'rifatli, balki ehtirosli, olijanob

va boshqalarga nisbatan hurmatli qilishni maqsad qiladi. Komil insonning asosiy belgilaridan biri — uning ichki dunyosining boyligi va ruhiy pokligidir. U, avvalo, o'zini tushunishga va o'zini takomillashtirishga intiladi. Fikrlarining to'g'riligi, xulq-atvorining ulug'vorligi va do'stlariga, oilasiga, jamiyatiga bo'lgan mas'uliyatni his qilishi — bularning barchasi komil insonning asosiy jihatlaridir.

Shuningdek, komil inson mafkurasi jamiyatni ham yuksaltiradi. Agar har bir inson mukammallikka intilsa, jamiyatda ijtimoiy, axloqiy va ma'naviy barqarorlikni ta'minlash mumkin bo'ladi. Komil insonning jamiyatdagi roli faqat individual rivojlanish bilan chegaralanmaydi. U boshqalarga yordam berishga, jamiyatda to'g'ri axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilishga ham intiladi. Komil inson – milliy g'oyaning asosiy tamoyillaridan biri. Komil inson g'oyasi va uni amalga oshirishga bo'lgan intilish insoniyat sivilizatsiyasining ma'no-mazmunini tashkil qiladi. Komil inson haqidagi ta'limot insonning ma'naviy, axloqiy, intellektual va jismoniy nuqtai nazaridan yetuklik darajasiga ko'tarilishini ko'zda tutadi. Yurtimizda komil insonni voyaga yetkazish masalasiga azaldan katta e'tibor bilan qaralgan. Shuning natijasi o'laroq tariximizda o'zining ma'naviy fazilatlari, jismoniy imkoniyatlari bilan jahon ahlini hayratga solgan buyuk barkamol insonlar ko'plab yetishib chiqqan. Ular qoldirgan boy ilmiy, ijtimoiy-falsafiy, ma'naviy meros xalqimizning bebaho mulkiga aylangan. Masalan, Abu Ali ibn Sino buyuk qomusiy olim sifatida tibbiyot, matematika, astronomiya, fizika, kimyo, biologiya, dorishunoslik, ruhshunoslik (psixologiya), fiziologiya, filologiya, falsafa, axloq, estetika va jismoniy tarbiya kabi ko'plab fanlarning yetuk bilimdoni bo'lgan. Uning asarlari nafaqat O'rta Osiyoda, balki

1. Alisher Navoiyning "Xamsa" dostonidagi "Hayrat ul-abror" bobidan (Navoiy, 1981, 45-bet).

butun Sharq hamda G'arb mamlakatlarida ham hurmat bilan tilga olingan va mutolaa qilingan. Ko'plab tarixiy asarlarda qayd etilishicha, Ibn Sino 20–25 yoshidayoq qomusiy olim sifatida shuhrat qozongan. Shu jihatdan yondashib, bu ulug' ajdodlarimiz to'g'risida ma'noda komil inson bo'lgan deyish mumkin. Yana bir buyuk ajdodimiz Alisher Navoiy bir qit'asida "Kamol et kasbkim" deya da'vat qilganida komil inson uchun zarur bo'lgan ko'p xususiyatlarni egallashni nazarda tutgan. Alloma bobolarimiz qayd etganlaridek, inson o'zini hirs, ta'ma, nafs, g'aflat, nodonlik, yovuzlik kabi illatlardan poklamasa, u hech qachon komil inson bo'la olmaydi. Alisher Navoiy komil insonni ahli ma'ni kishilar deb bilgan. Ahli ma'ni – fikrli odamlar, degan ma'noni anglatadi. Fikrsiz xaloyiqning ongida ma'ni chuqurligi bo'lmaydi. Fikrlash haqiqatni anglashga intilishni ifodalaydi. Hamma ham chuqur va mantiqli fikrlash, mustaqil mushohada yuritish qobiliyatiga ega emas, shuning uchun barcha ham komil inson bo'la olmaydi. Komil insonda, avvalo axloqiy ong rivojlanadi, odam va olam taqdiriga vijdon bilan qarash qobiliyati shakllanadi.

²"Komil inson – aql, fazilat va ma'rifat uyg'unligidir." Komil insonlar guruhiga oqil va dono, kamtar va olijanob, haqiqatparvar va fidoyi zotlarni kiritish mumkin. Bunday fazilatlarga ega bo'lgan kishilar yuksak darajada mushohada yuritish qobiliyatiga ega bo'ladi. Ularda aql oddiy so'z va tushunchalardan emas, balki diyonat, adolat, imon, ishq, dard kabi fazilatlar mujassamidan tashkil topadi. Alisher Navoiy komil inson g'oyasiga o'z asarlarida qayta-qayta murojaat qilgan. Uning "Hayratul-abror" dostonida yetuk shaxsning ma'naviyatidagi ezgulik, saxovat, soflik, hayo, muruvvat, andisha, adab, kamtarlik, sadoqat, qanoat, rostgo'ylik, insof, adolat, bag'rikenglik singari fazilatlar ta'riflanib, ruhiy kamolot yo'llari tahlil etilgan. Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, har qanday jamiyatda komillikning eng asosiy byelgisi insonning ezgulikka, ijtimoiy baxt-saodatga, insonparvarlik g'oyalariga munosabatida hamda ularga asoslangan amaliy faoliyatida namoyon bo'ladi, ya'ni jamiyatning umumiy rivojiga, insoniyat sivilizatsiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan komillik mezoni shaxsning barkamolligi orqali

2. Abu Nasr al-Farobiy. "Fozil odamlar shahri" asaridan 1993, 56-bet

jamiyatni farovon qilishdan iborat bo'lgan. Insondagi komillik, eng avvalo uning fikr, tafakkur va amaliy faoliyat erkinligini anglashidadir. Shu ma'noda, buyuk yunon faylasufi Suqrotning "O'z-o'zingni angla", degan da'vati ham insonning nasl-nasabini, hayot mazmunini, kishining kelajak avlodlar oldidagi mas'uliyat va majburiyatini anglashga qaratilgan chaqiriqdir. Komil insonning mohiyati, avvalo, jamtni barkamol qilish yo'lidagi sa'y-harakatlarda namoyon bo'ladi. Komil inson va jamiyat munosabatlarida o'zaro bog'liq bo'lgan ikki jarayonni ko'rish mumkin. Birinchisi, komil insonning jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta'sir qilishi. Komil inson g'oyasining mavjudligi va u bilan bog'liq amaliyot jamiyat rivojlanish darajasini belgilaydigan mezon sifatida namoyon bo'ladi. Chunki, biz har qanday jamiyatni unda yashayotgan kishilarning xatti-harakatiga qarab baholaymiz. Ikkinchisi, jamiyatning xarakteri, uning komil insonni tarbiyalash borasidagi imkoniyatlarida, unga bo'lgan munosabatida namoyon bo'ladi. Ya'ni, erkinlik, mustaqillik komil inson g'oyasini amalga oshirish uchun tegishli shart-sharoit yaratadi. Shuning uchun ham O'zbekistonda komil insonni tarbiyalash uchun ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy, tashkiliy vazifalar davlat siyosatining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biri etib belgilangan.

Al-inson al-komil ta'limoti borliq muammosi bilan bog'liq ontologik muammodir. Ibn Arabiyning fikricha, dunyo dastlab ruhsiz edi; Odam Atoning ko'rinishi uni ruhlantirdi; inson barcha mukammal ilohiy sifat va ismlarning timsoliga aylandi; olamdagi ahamiyatsizligiga qaramay, u olamda mavjud bo'lgan barcha moddiy va ma'naviy darajalarni o'z ichiga olgan haqiqat idishiga aylandi. Alloh taolo uning barcha ismlarini faqat insonga nozil qilgan. Alloh taoloning barcha sifatlarining eng oliy timsoli va haqiqiy al-inson al-komil -Muhammad payg'ambardir. U Odam alayhissalom hali bo'lmaganida, dunyodagi barcha mavjudotlardan ustunlik darajasiga sazovor bo'lgan. Al-inson al-komil butun dunyoning maqsadi va mantiqiy xulosasidir. Ilohiy iroda faqat u orqali ifodalanadi. Agar al-inson al-komil bo'lmaganida, Alloh yaratilgan dunyoda zohir

bo'lmas edi. Al-inson al-komil har bir insonda o'zini namoyon qilishi mumkin, lekin bunga faqat so'fiylik ruhiy amaliyoti bag'rida erishiladi.

Ibn Qayyim al-Javziyyaning "Komil inson – nafs bilan kurashib, qalbi bilan yashovchi kishidir" degan gapi uning **"Ighathat al-Lahfan"** asaridan olingan. Ushbu asar Ibn Qayyim al-Javziyyaning tasavvuf va islomiy ma'naviyatni o'rganishga oid eng mashhur asarlaridan biri bo'lib, u inson qalbi va ruhiy holati, nafs (yomon xohishlar) bilan kurashish, qalbni tozalash va o'zini ma'naviy rivojlantirish haqida keng muhokama qiladi. "Ighathat al-Lahfan"da Ibn Qayyim insonning ruhiy holati va nafs bilan bo'lgan kurashi haqida so'z yuritadi, chunki komil insonning maqsadi – nafsini zabt etib, qalbini poklash va shu orqali o'zini yaxshilashdir. Bu g'oya islomiy ma'naviyatda muhim o'rin tutadi va insonning haqiqiy komillikka erishish yo'li sifatida qoraladi.

Ma'naviy Komolot

Ma'naviy komolot — bu insonning ruhiy o'sishi, ichki erkinlikka erishish va axloqiy poklikka intilish jarayonidir. Ma'naviy komolot insonning o'zligini anglash, uning hayotga va boshqalarga bo'lgan munosabatini yaxshilash orqali yuzaga keladi. Bu jarayon o'z-o'zini tarbiyalash, bilim va tajriba orttirish orqali amalga oshiriladi.

Ma'naviy komolotning eng muhim jihatlaridan biri — insonning o'z ichki dunyosini tinchlantirish, negativ fikrlardan va his-tuyg'ulardan xalos bo'lishidir. Falsafiy nuqtai nazardan, ma'naviy komolot — bu hayotning ma'nosini anglash, o'zining haqiqiy mohiyatini topish va buni amalda qo'llash jarayonidir. Komil inson ma'naviy komolotga erishganida, u o'zining haqiqiy, samimiy va shaxsiy qadrini anglab yetadi.

Komil Inson va Ma'naviy Komolot O'rtasidagi Bog'lanish

Komil inson mafkurasi va ma'naviy komolot bir-birini mukammal tarzda to'ldiradi. Komil insonning asosiy maqsadi — ruhiy, axloqiy va ijtimoiy jihatdan mukammal bo'lishdir. Ma'naviy komolot esa uning bu yo'ldagi rivojlanish jarayonini tashkil etadi. Har bir inson komil inson bo'lishga intilganda, u ma'naviy komolotga erishishni maqsad qilib qo'yadi.

Insonning ma'naviy komolotga erishishi uchun avvalo uning ichki dunyosida o'zgarishlar yuz berishi kerak. Bu o'zgarishlar ruhiy va axloqiy poklanishni talab qiladi. Komil inson esa o'zining shaxsiy taraqqiyotini nafaqat o'z manfaatlar uchun, balki jamiyat va atrof-muhit uchun ham amalga oshiradi. Bu jarayon ichki o'zgarishlardan tashqari, tashqi dunyo bilan muvozanatni saqlashni ham anglatadi.

Komil Insonning Ahamiyati

Komil insonning jamiyatdagi roli juda katta. U, avvalo, o'zining ruhiy va axloqiy tozalikda bo'lishi bilan jamiyatga namuna bo'ladi. Komil inson o'zining mustahkam ma'naviy qadriyatlari bilan boshqalarga ta'sir o'tkazadi va jamiyatda to'g'ri yo'nalishlarni belgilaydi. Ularning harakatlari, so'zlari va qarorlari boshqalar uchun ham ma'naviy komolotga intilishning boshlanishi bo'lishi mumkin.

Shuningdek, komil insonning ta'limi, ish faoliyati va ijtimoiy hayotdagi faolligi jamiyatda sog'lom va barqaror rivojlanishni ta'minlashga yordam beradi. Bu esa o'z navbatida, keng qamrovli ijtimoiy barqarorlikka erishish imkoniyatini yaratadi.

”Komil inson” mafkurasi – bu insonning aqliy, axloqiy, ma'naviy va jismoniy jihatdan mukammal bo'lishi, uning barcha fazilatlarining uyg'un rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan g'oya. Bu tushuncha ko'pincha falsafa, pedagogika va ma'naviyatda qo'llaniladi, ayniqsa Sharq mutafakkirlari (jumladan, Ibn Sino, Al-Farobiy, Jaloliddin Rumiy) asarlarida o'z aksini topgan. Komil inson – bu nafaqat bilimdon, balki fazilatli, odobli, barkamol shaxs bo'lib, jamiyat va tabiat bilan hamohang yashay oladi.

³”Komillik – nafsni poklash, qalbni xudodan qo'rqish bilan to'ldirish va amalni solih qilishdan iborat.” **Komillik** — bu insonning ma'naviy, axloqiy, intellektual va ruhiy jihatdan mukammal darajaga erishish jarayoni. Komillik nafaqat biror bir qobiliyat yoki xususiyatga ega bo'lish, balki bu xususiyatlarning o'zaro uyg'un bo'lishi va har tomonlama mukammallikni targ'ib qilishni anglatadi.

3. Imom G'azzoliyning “Ihyo ulum ad-din” asaridan, 3-jild, 2002, 78-bet.

⁴"Komillik – ruhiy va jismoniy salomatlikning muvozanatidir."Komillik-bu nafaqat ma'rifat yoki axloq masalasi,balki insonning butun borliq sifatida barkamolligidir.Bu esa ham ruhan, ham jismonan barkamollikka erishgan inson timsolidir.

Komillikning asosiy jihatlari quyidagilar bo'lishi mumkin:

Axloqiy komillik: Inson o'z hayotida adolat, halollik, xayr-saxovat, mehr-shafqat kabi yuqori axloqiy qadriyatlarga amal qiladi. U boshqalarga yomonlik qilmaslik, ularga yordam berish, hurmat ko'rsatish va o'z xatti-harakatlarini mas'uliyat bilan boshqarishga harakat qiladi.

Ma'naviy komillik: Komil inson o'zining ma'naviy o'sishini rivojlantiradi.U o'zini anglashga, ruhiy tozalikka, ichki tinchlikka erishishga intiladi. Ma'naviy komillik insonning hayotga bo'lgan pozitsiyasini, dunyoqarashini va maqsadlarini o'zida aks ettiradi.

Intellectual komillik: Komil inson bilim olishga, o'zini rivojlantirishga doim intiladi. U ilm-fan, san'at va boshqa sohalarda bilimini kengaytirib, o'ziga va boshqalarga foyda keltiradigan qarorlar qabul qilishga harakat qiladi.

Shaxsiy rivojlanish va o'z-o'zini anglash: Komil inson o'zini va o'zining ichki dunyosini anglash, o'zining zaif va kuchli tomonlarini bilish, o'ziga bo'lgan hurmatni oshirishga harakat qiladi. Bu jarayon insonning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi va uni jamiyatda muvaffaqiyatli bo'lishga yordam beradi.

Jamiyatga foyda keltirish: Komillikni targ'ib qilgan inson o'zining bilimlari, ko'nikmalari va kuchini boshqalarga yordam berish, jamiyatni yaxshilash yo'lida sarflaydi. U faqat o'z manfaatini emas, balki umumiy yaxshilikni ham o'ylaydi.

⁵"Komillik – cheksiz yo'ldir, lekin uni bosib o'tish – hayotning eng ulug'vor maqsadi."Komillik shaxsning ma'naviy va axloqiy o'sishini, jamiyatga bo'lgan mas'uliyatini va boshqalarga yaxshilik qilish istagini o'z ichiga oladi. Bu holat bir kunlik yutuq emas, balki doimiy mehnat, o'zini rivojlantirish va ongli yashash jarayonidir.

4. Ibn Sinoning "Tib qonunlari" (Al-Qonun fi't-Tibb) asaridan ", 1-jild, 1980, 34-bet.

5. Jaloliddin Rumiyning "Masnaviy Ma'naviy" asaridan, 4-kitab, 1990, 203-bet.

Komil inson mafkurasi — bu odamning o'zini o'zi rivojlantirish, maqsadlar sari intilish, axloqiy, ma'naviy va ilmiy jihatdan kamolotga erishishga bo'lgan izlanishi va orzulari haqida tushuncha. Bu mafkura insonning dunyoqarashi, qadriyatlari va ijtimoiy munosabatlariga asoslanadi. Komil insonning asosiy xususiyatlari: adolat, halollik, o'ziga nisbatan mas'uliyat, xayr-ehson, ilmga bo'lgan muhabbat va boshqalar.

⁶"Komil inson – nafs bilan kurashib, qalbi bilan yashovchi kishidir." Komil inson mafkurasi va manaviy kamolot bir-birini to'ldiradi. Ular insonning hayotga nisbatan maqsadlarini aniqlashga yordam beradi va uni yanada yaxshi, mehribon, adolatli va ilmiy inson bo'lishga undaydi. Komil inson va manaviy kamolot o'rtasida o'zaro chuqur bog'liqlik bor. Komil inson maqsadlariga erishishi uchun manaviy kamolotga erishish kerak va manaviy kamolotning o'zi komil inson bo'lish jarayonining ajralmas qismidir. Bu ikki tushuncha bir-birini to'ldiradi va insonning o'zini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Komil inson mafkurasi va manaviy kamolot bu ikki tushuncha inson hayotining ajralmas qismidir. Chunki manaviy kamolotga erishgan inson komil inson hisoblanadi.

Komil inson mafkurasi va ma'naviy komillik haqida xulosa qilib aytganda komil inson mafkurasi, uning hayotga bo'lgan qarashlari va prinsiplarini o'zida mujassam etadi. Bu mafkura faqat tashqi yuksaklikka erishish emas, balki ichki dunyoni, ruhni, qalbni poklash va ma'naviy rivojlanishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Komil inson, aynan shu mafkura asosida yashaydi, doim o'zini rivojlantirishga, axloqiy jihatdan poklanishga intiladi va boshqalar uchun foydali bo'lishga harakat qiladi. Komillik, shuning uchun, insonning shaxsiy o'sishi, jamiyatga xizmat qilish va ma'naviy yuksalishining uyg'unligi sifatida qaraladi. Komil inson mafkurasining bir asosiy jihati — doimiy rivojlanish, yangilanish va o'zini tahlil qilishdir. Bu jarayon tugamaydi, chunki har doim yangi maqsadlar va yuksalish darajalari mavjud. Komillik — bu cheksiz yo'l, bu hayotdagi eng ulug'vor maqsad. Aynan shu maqsadga intilish, insonni yuqori axloqiy fazilatlarga, ma'naviy poklanishga va ruhiy yuksalishga olib boradi. Umuman olganda, komil inson mafkurasi — bu nafaqat shaxsiy mukammallikni izlash, balki jamiyat va atrof-muhitni

6. Ibn Qayyim al-Javziyanning "Ighathat al-Lahfan" asaridan, 1-jild, 2004, 112-bet.

yaxshilash yo‘lidagi doimiy kurashdir. Ma'naviy komillikka erishish esa har bir insonning ichki tinchligini, barqarorligini va hayotdagi maqsadga erishishini ta'minlaydi. Bu jarayon, o‘z navbatida, jamiyatda adolat, xayr-saxovat va hamjihatlikni yaratishda muhim rol o‘ynaydi

Foydalanilga adabiyotlar:

1. **Ibn Qayyim al-Javziyya.** “Ighathat al-Lahfan” – Toshkent: Shukrulloh nashriyoti, 1-jild, 2004, 112-bet
2. **Jaloliddin Rumi.** “Masnaviy Ma’naviy.” – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 4-kitab, 1990, 203-bet
3. **Imom G‘azzoliy.** “Ihya’ Ulum ad-Din.” – Toshkent: Movarounnahr nashriyoti, 3-jild, 2002, 78-bet
4. **Alisher Navoiy.** “Xamsa.” dostoni “ Hayrat ul-abror.” bobidan – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1981. 45-bet
5. **Abu Nasr al-Farobiy.** “Fozil odamlar shahri.” – Toshkent: Fan nashriyoti, 1993, 56-bet
6. **Abu Ali Ibn Sino.** “Tib qonunlari” (Al-Qonun fi’t-Tibb). – Toshkent: Fan nashriyoti, 1-jild, 1980, 34-bet.

Internet saytlari:

1. [https://oyina.uz/uz/teahouse/1760/Komil inson](https://oyina.uz/uz/teahouse/1760/Komil%20inson)
2. [https://uz.wikipedia.org/wiki/Komil inson](https://uz.wikipedia.org/wiki/Komil%20inson)
3. [https://chatgpt.com/Komil inson mafkurasi haqida](https://chatgpt.com/Komil%20inson%20mafkurasi%20haqida)